

نقش عوامل دینداری و ایمانی در بهبود روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن

دکتر رضا آقاپور *

چکیده

در مقاله حاضر نقش عوامل دینداری و ایمانی در بهبود روابط اجتماعی مورد تحلیل قرار گرفته و از دیدگاه جامعه شناسان و نظریه پردازان علوم اجتماعی و همچنین متفکران و اندیشمندان الهی و اسلامی بهره گیری شده است. در این میان نقش علمای اسلامی از بروز ظهور بیشتری برخوردار می باشد، که آنان معتقدند دین مبین اسلام و آموزه های دینی فارغ از زمان و مکان، دارای کارکرد انسجام آور و انضباط آفرین و آرامش بخش می باشد که در نهایت آیاتی از قرآن کریم که مستقیم یا غیرمستقیم به بحث روابط اجتماعی پرداختند جامعه آماری تحقیق را تشکیل دادند از میان آنها ۱۹ آیه شریفه انتخاب و به طور توصیفی و تحلیلی مورد بازبینی و مطالعه کامل قرار گرفته است.

کلید واژگان: دینداری، ایمانی، روابط اجتماعی، خانواده، قرآن

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

نیازهای مادی و معنوی، انسان را به «زندگی اجتماعی» کشانده است، به طوری که جهت بهره گیری از خدمات مادی و معنوی دیگران، نیازمند ارتباط با آنهاست و برای دوام ارتباط و زندگی جمعی، نیازمند ضابطه و قانون در روابط اجتماعی است؛ چرا که بدون ضابطه و پایبندی به آن، شالوده زندگی اجتماعی از هم می‌پاشد. از این رو، توجه کردن و به کار بستن اصول حاکم بر روابط اجتماعی برای افراد در نهادهای مختلف اجتماعی امری ضروری است و بر تمام اعضای جامعه است که از هنجارها، ارزش‌ها و قوانین جامعه پیروی کنند. تمایل انسان به برقراری ارتباط با دیگران نمودی گسترده دارد. اگر جلوه‌های گسترش ارتباط انسان‌ها با یکدیگر را از ابتدای تاریخ تاکنون مطالعه کنیم معلوم می‌شود که نوعی گرایش به ایجاد پیوندهای اجتماعی و برقراری ارتباط دوسویه در انسان وجود دارد. مکتب اسلام که جامع‌ترین مکتب‌هاست، به زندگی اجتماعی انسان و جمع‌گرایی اهمیت قائل شده است و برای بهبود روابط اجتماعی دستوراتی سازنده داده است.

برخی احکام و بسیاری از دستورات اخلاقی مانند: حسن معاشرت، حفظ کرامت‌ها، ایثار و فروتنی و مانند آن از جمله این دستورات است و اگر مانند نماز که حکمی فردی است و می‌توان آن را فرادای خواند، توصیه کرده است که آن را با جماعت و در کنار دیگران ادا کنید. پیامبر اکرم (ص) نیز در ضرورت گرایش مؤمنان به یکدیگر فرمودند: «المؤمن یألف و یؤلف و لاخیر فیمن لای یألف و لا یؤلف» (متقی هندی، ۱۴۰۵.ق، ص ۱۴۲) «مؤمن کسی است که الفت می‌گیرد و الفت می‌پذیرد و در کسی که نه الفت می‌گیرد و نه الفت می‌پذیرد خیری نیست». دین با ایجاد تعهد و حس مسئولیت در انسان به هموعان و افراد اجتماع و افشاندن بذر صلح و صفا، اعتماد و علاقه نسبت به یکدیگر موجب می‌شود که اجتماع و زندگی جمعی، سالم و مطلوب شود و روابط اجتماعی بهبود یابد. دین مبین اسلام با طرح اندیشه اخوت، پاسخی برای نیاز انسان ایجاد کرده زیرا بر پایه اصل برادری است که حقوق همزیستی مؤمنان و دینداران بیان گردید و به آنچه به زندگی مسالمت آمیز اجتماعی و دوستی دوسویه مانند نیک رفتاری، خوش گمانی، نادیده انگاری و مانند آن می‌انجامد، تأکید شده است.

روابط جمعی انسان ها با یکدیگر ابعاد گوناگونی دارد که قرآن به همه آنها در آیات مختلف اشاره کرده است. رابطه پدر - فرزندی، قومی و قبیله ای، شهروندی و ملی، از جمله این روابط است.

در این میان رابطه اخوت و برادری ایمانی در مرکز توجه قرآنی است. آن گاه که خداوند در آیه ۱۰ سوره حجرات می فرماید: «انما المؤمنون اخوه» «در حقیقت مؤمنان با هم برادرند»، گویای آن است که مؤمنان از رابطه ویژه ای به نام «اخوت ایمانی» بهره مندند که این رابطه ها بر پایه ایمان استوار است. قرآن میفرماید:

همانا مومنان با هم برادرند، پس میان برادرانتان آشتی دهید. و از خدا پروا کنید، باشد که بر شما رحمت آرد. و یا امام باقر(ع) در این باره میفرماید: مومن برادر تنی مومن است. به رغم اهمیت روحیه جمعی انسان ها و ساختار فطری آن متأسفانه فردگرایی و دور ماندن از روابط اجتماعی در زمان کنونی به عنوان یک بیماری انسانی مشهود می باشد. از این رو، جستجو برای راه های بهبود روابط اجتماعی می تواند در ترمیم وضعیت نابسامان جمعی و فردی در جوامع امروزی تأثیرگذار. این مقاله مبتنی بر این فرض و مأموریت است تا با جستجو در آیات شریف قرآن، به الگوهایی برای بهبود روابط اجتماعی دست یابد.

بیان مسأله:

دین مبین اسلام به عنوان نظامی جامع که همه زوایای زندگی بشر را مورد ملاحظه قرار داده از تولد هر فرد به بعد با دستورات گوناگون راهنمای بشر می باشد، در دو بعد فردی و اجتماعی نیز وی را مشمول مقررات خویش قرار داده است. از مسائل مهمی که مورد توجه ویژه اسلام قرار گرفته و به وسیله آن بر عموم ادیان و مکتب های انسانی امتیاز یافته مسأله روابط اجتماعی است. دین مبین اسلام در زندگی اجتماعی انسان بسیار تأثیرگذار است، به دلیل اینکه از منبع لایزال وحی آسمانی و از سوی خدای انسان آفرین فرستاده شده است. از سویی دیگر از جامعیت و کمال مطلق برخوردار بوده، بر انسان شناختی دقیق و واقع بینانه استوار است و از عقل نیز به عنوان یک منبع مستقل کشف و استخراج احکام و قوانین درکنار نقل یعنی قرآن و روایات سود می جوید. از این رو به همه جنبه های جسمی و روحی، مادی، معنوی و اخروی بشر در زندگی فردی و اجتماعی توجه کافی دارد. جوامع فاقد دین و ایمان، از ارتباط

سالم اجتماعی و روابط خوب انسانی برخوردار نیستند، به ویژه روابط خانوادگی در این جوامع بسیار نامطلوب و از هم پاشیده است و احترام و اعتماد لازم میان اعضای خانواده برقرار نیست.

دین با ایجاد تعهد و حس مسئولیت در انسان نسبت به هم‌نوعان و افراد اجتماع و افشاندن بذر صلح و صفا، اعتماد و علاقه نسبت به یکدیگر موجب می‌شود که در اجتماع نیز همبستگی اجتماعی و روابط سالم برقرار شود و لذا برای تحکیم روابط اجتماعی انسان نیاز به تعامل با دیگران است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «تردیدی نیست که شما به دیگر انسان‌ها نیازمند هستید و به راستی هر فرد تا زنده است نمی‌تواند از مردم بی‌نیاز باشد و ناگزیر مردم باید با یکدیگر سازش داشته باشند» (مجلسی، ۱۴۳۰ه.ق، ص ۶۲).

روابط اجتماعی اساس و شالوده هویت و کمال انسانی است و مبنای اولیه پیوند با دیگران را تشکیل می‌دهد. ارتباطات مؤثر موجب شکوفایی افراد و بهبود کیفیت روابط می‌شود. این در حالی است که ارتباطات غیر مؤثر مانع شکوفایی انسان است و حتی روابط مطلوب را تخریب می‌کند. برای کسب هویت، با دیگران پیوند برقرار کرده، آن را عمیق‌تر می‌کنیم و در ضمن، مشکلات خود را رفع و امکانات مناسب را به وجود می‌آوریم (فیروزبخت، ۱۳۸۶، ص ۳۰).

روابط اجتماعی در دین اسلام بسیار مورد تأکید قرار گرفته است، به گونه‌ای که از نخستین اقداماتی که پیامبر اکرم (ص) پس از ورود به مدینه و استقرار در آن شهر انجام داد ایجاد دوستی بین مسلمانان، انصار و مهاجرین بود که آنها را دو به دو برادر یکدیگر قرار داد و عقد اخوت را میان آنان جاری ساخت. بنابراین فرد دیندار از دیدگاه قرآن فردی است که با مردم دوستی و الفت می‌ورزد و در میانشان زندگی می‌کند؛ زیرا بعد اجتماعی در انسان مهمترین بعدی است که خداوند به خاطر آن وی را آفریده است. پیامبر خدا (ص) می‌فرماید: «مؤمن به واسطه برادرش آرامش می‌یابد؛ همچنان که فرد تشنه با آب خنک آرام می‌شود.» (کلینی، ۱۴۰۱ه.ق، ص ۲۴۷).

بنابراین دین از طریق نظارت درونی تأثیر و نقش بسزایی در کنترل افراد جامعه و بهبود روابط اجتماعی ایفا می‌کند. دین با برنامه ریزی جامعه‌ای برای مبنای ارزش‌های انسانی و معنوی، نقش محوری و اساسی در ترسیم ساختارهای اجتماعی دارد. از

سویی دین و مذهب در حوزه اجتماعی، به دنبال پی ریزی جامعه ای است که در آن، ارزش ها و اصول انسانی و معنوی حاکم باشد و این ارزش ها و اصول در روابط اجتماعی افراد از کوچکترین واحد اجتماع، یعنی خانواده، تا سطح کلان جامعه، تبلور پیدا کنند. بدیهی است برای تشکیل چنین جامعه ای، باید ساختاری متناسب با آن ترسیم و پایه ریزی شود و به تعبیر دیگر دین در کنار توجه به ابعاد فردی، جامعه ای را ترسیم می کند که در کنار تأمین نیازهای مادی انسان ها و افراد جامعه، به نیازهای معنوی آنان نیز توجه می شود و پیشرفت مادی و معنوی را برای جامعه به ارمغان می آورد.

در همین راستا آیت اله ... جوادی آملی معتقد است: «اصول دین آمده است تا انسان را بالنده کند و او را از تبهکاری و تیرگی، جهل علمی و عملی برهاند» (لتخرج الناس من الظلمات الی النور) دین خدا و تکالیف الهی برای رساندن انسان به نور علمی و نور عقلی و عملی است (جوادی آملی، ۱۳۷۲، ص ۲۶۱).

با توجه به نقش دین در بهبود روابط اجتماعی که در سطور قبلی با رجوع به یافته های دیگر محققان نشان داده شد در این پژوهش ما بر آنیم که نشان دهیم در متن مقدس قرآن کریم این رابطه یعنی رابطه میان دین و روابط اجتماعی چگونه تعریف شده است. همان طور که قبلاً ذکر کردیم این رابطه یعنی رابطه میان دین و روابط اجتماعی است که در این تحقیق ما بعد دوم آن را مورد بررسی و تحلیل قرار می دهیم تا ضمن موشکافی برای فهم بیشتر نقش دین در بعد اجتماعی انسان، جایگاه قرآن و سیره پیامبر (ص) در این خصوص شناخته شود. افزون بر این می توان در برابر شبهه افکنی های دشمنان دین که می خواهند وانمود کنند که در جامعه مدرن امروزی دین و از جمله اسلام نمی تواند تأثیرگذار باشد اقامه منطوق و برهان کرد. به این معنا که نقش اساسی در بهبود روابط انسانی و پیوستگی جوامع دارد به بیان دیگر دینداری یکی از متغیرهای اساسی در بهبود روابط اجتماعی است لذا این تحقیق به دنبال:

نقش عوامل دینداری و ایمانی در بهبود روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن می باشد.

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق:

انسان موجودی است که نیازمند روابط اجتماعی است و بدون حضور در اجتماع هیچ گاه از عهده پاسخگویی به نیازهای متنوع زندگی خویش بر نمی آید طبیعی است

که پذیرفتن هر محیط و اجتماعی به معنای متعهد شدن نسبت به شرایط و مقررات ویژه آن محیط است زندگی اجتماعی نیز بر محور اصول و آداب و قوانین و روابطی تنظیم شده است. اسلام به عنوان دینی که پاسخگوی نیازهای ضروری روحی و جسمی انسان ها در تمام عصرها و مکان هاست نه تنها روابط سازنده اجتماعی را مورد تأیید قرار داده و امضاء کرده است بلکه با پایه گذاری برخی از اصول در روابط اجتماعی اهمیت آن را به جامعه ایمان گوشزد کرده است. از آیات کریمه قرآن استفاده می شود که اجتماعی بودن انسان در متن خلقت و آفرینش او پی ریزی شده است. خداوند در آیه ۱۳ سوره حجرات می فرماید: «یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا ان اکرمکم عندنا... اتقاکم» ای مردم ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را از ملت ها و قبیله ها قرار دادیم تا به این وسیله یکدیگر را بازشناسید (نه اینکه به این وسیله بر یکدیگر تفاخر کنید).

روابط اجتماعی نامطلوب و مشکلات مردم در عصر کنونی موجب تزلزل در عقیده و رفتار دینی و در نتیجه آسیب های دینی شده است. هم اکنون هشدارهای فراوانی از سوی دانشمندان علوم انسانی در ارتباط با گسستگی اجتماعی به گوش می رسد. به نظر ضروری می رسد که برای حفظ جامعه روابط ارزشمند انسانی در شکل دهی به آن تلاش بیشتری صورت گیرد. از این رو، نقش دین و دینداری را به عنوان محوری ترین و نیکوترین عامل انسانی باید به یاری گرفت.

بنابراین پیوند دین و انسان، پیوند دیرین و پایدار بوده، اما این رابطه، در گذر زمان چه در وجه فردی دین و چه در بعد اجتماعی آن، همواره دستخوش تغییرات چشمگیری شده است. هرچند دین نقش و عملکردی همواره یکسان نداشته، اما از نخستین جوامع انسان تا امروز، عنصری اساسی و بنیادین از هر اجتماع انسانی را تشکیل داده و یکی از اصلی ترین محورهای صف بندی ها و دسته بندی ها در درون جوامع با تمایز ملل از یکدیگر بوده است. در جهان امروز نیز، به رغم همه اختلاف نظرها، مجادلات و مبارزات، مباحث و تفسیرهای متفاوتی که از ماهیت و وظایف دین به دست آمده که به نظر نمی رسد از اهمیت و میزان گسترش و حضور آن در حوزه های خصوصی و عمومی زندگی بشری کاسته شده باشد. انسان امروزی می خواهد برای همه چیز، از امور طبیعی گرفته تا موضوعات مربوط به انسان، تینی عقل پسند

ارائه دهد و یکی از امور مربوط به انسان ها که از اهمیت زیادی برخوردار است مسأله دین و دینداری و نقش آن در بهبود روابط انسانی است. لذا با توجه به اینکه یکی از معضلات مردم در عصر کنونی ناپایداری و سست عنصری و تزلزل در زندگی و عقیده و رفتار دینی و در نتیجه تضعیف دین و معنویات و عدم روابط اجتماعی است که به نوبه خود موجب خود فراموشی و کثرت بیماریهای روحی و روانی است. بنابراین این پژوهش به دنبال این است که دریابد:

نقش عوامل دینداری و ایمانی در بهبود روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن چیست؟

مبانی نظری و تجربی تحقیق:

دین، مجموعه ای از احکام و قوانین است که در جوامع دینی از سوی خداوند متعال توسط پیامبران گرامی به بشر ابلاغ شده است. دین سرمایه زندگی و قوه نیرومندی است که در بشر به ودیعت نهاده شده به ابدیت می‌اندیشد و با جهان دیگر پیوند پیدا می‌کند. یکی از کارکردهای دین از نظر قرآن انسجام بخشی و همبستگی اجتماعی و دور نگه داشتن جامعه از اختلاف است. بسیاری از جامعه شناسان و مردم شناسان که به مطالعه دین پرداخته اند به نقش دین در همبستگی اجتماعی توجه نموده اند. دین به انسان ها اجازه می‌دهد تا بر تمایلات خودخواهانه شان فائق آیند و به خاطر عشق به هم نوعانشان فراتر از این خودخواهی عمل کنند. این همان شیرازه نیرومندی است که افراد جامعه را با یک کیش و نظام عقیدتی مشترک به همدیگر پیوند می‌دهد. دین سنگ بنای اجتماعی است (کوزر، ۱۳۸۷، ص ۳۳).

دورکیم، به پیروی از رابرتسون، معتقد است که بعد مناسکی این نقش مهمی در تقویت همبستگی اجتماعی ایفا می‌کند، زیرا افراد از طریق مشارکت در مناسک و مراسم مذهبی اقتدار اخلاقی جامعه را آشکارا حس می‌کنند و احساسات اخلاقی و اجتماعی از همین طریق تقویت و تجدید می‌شود و از همین طریق است که پیوند میان افراد و اعضای جامعه تقویت و تشدید می‌گردد. دورکیم در این مورد می‌گوید: «در واقع تشریفات دینی هر قدر کم اهمیت باشد اجتماع را به حرکت در می‌آورند، گروه هایی از مردم برای برگزاری این جشن ها گرد هم می‌آیند، پس نخستین اثر آنها این است که افراد را به هم نزدیک می‌کنند، بر تماس های شان با یکدیگر می‌افزاید و صمیمیت بیشتری بینشان ایجاد می‌کنند، محتوای آگاهی افراد از همین رهگذر تغییر

می‌کند» (همیلتون، ۱۳۶۹، ص ۱۷۰).

بعد از دورکیم افراد دیگر همانند رادکلیف برون و مالیونفسکی و سایر پیرامون مکتب کارکردگرا در آثار خود به وضوح به نقش و اهمیت دین در همبستگی اجتماعی پرداخته اند و دین را مانند اخلاق، قانون بخش مهم و حتی اساسی دستگاه اجتماعی که منشأ تولید کننده همبستگی اجتماعی است تلقی نموده اند. بانی مورد نیز در این مورد می‌گوید: «کارکرد دین اثبات برتری اخلاقی جامعه بر افراد عضو خود از طریق حفظ همبستگی اجتماعی است.» روابط اجتماعی در دنیای پیشرفته از عناصر مهم برای دوام زندگی است و آن را می‌توانیم چنین تعریف کنیم. روابط اجتماعی ارتباط بین دو نفر و یا چند گروه را بیان می‌کند و یا به عبارت دیگر روابط اجتماعی ارتباط و وابستگی متقابل انسان‌ها با یکدیگر است این روابط می‌تواند به صورت دوستی باشد و یا دشمنی. شکی نیست که زندگی اجتماعی یک ضرورت حتمی و قطعی است و آدمی را گریزی از آن نیست. همین نیرویی که انسان را به زندگی جمعی فرا می‌خواند و همان اهداف و انگیزه‌هایی که پذیرش این زندگی را برای وی تسهیل می‌نماید، آدمی را به برنامه ریزی و شکل دادن به روابط بین اعضاء جامعه دعوت می‌کند تا نیل به اهداف ممکن گردد و گرنه زندگی جمع بدون قانون و روابط اجتماعی قانونمند هرگز مطلوب نیست و از طرفی انسان با سایر موجودات تفاوتی اساسی در این جهت دارد و آن عبارت است از این که نافع بودن یا مضر بودن انسان برای انسان‌های دیگر وابسته به میل و اراده اوست، و اسلام و دستورات اجتماعی خود این هدف را لحاظ نموده است که انسان‌ها برای یکدیگر مفید باشند. استاد محمدتقی مصباح یزدی با اشاره به نکات فوق در تنظیم روابط اجتماعی و در دست گرفتن آن روابط می‌گویند: «اگر همه انسانها بخواهند شرایط مساعدی را برای پیشرفت داشته باشند باید روابط سالمی را پی ریزی نمایند، زمانی افراد جامعه می‌توانند روابط سالم داشته باشند که اساس زندگی بر محبت، صفا و صمیمیت استوار باشد» (مصباح یزدی، ۱۳۸۳، ص ۱۶۸).

اگر زندگی بر کینه توزی، دشمنی، خودخواهی و مکر و حيله بنا شود، هرگز روز خوش به خود نخواهد دید و برترین سخن حکمت آمیز در این زمینه این کلام معصوم است که می‌فرمایند: «ان تحب للناس ما تحب لنفسک» برای دیگران چیزی را بخواه که برای خود می‌پسندی، یعنی دیگران را مثل خودت در نظر بگیر و خودت را جای

دیگران بگذار. پس اگر بخواهیم معیاری محکم و فراگیر و صحیح در معاشرت ایده آل داشته باشیم و بدانیم چگونه با دیگران رفتار کنیم باید خودمان را جای آنها قرار دهیم و آن گاه طریق رفتار و سلوک خود را به دست آوریم و صحت و نادرستی رفتار خود را محک بزنیم. بنابراین آنچه در روابط اجتماعی بعد از شناخت آداب معاشرت و عمل به آنها و احترام به انسان های دیگر مهم است. آنچه را همچون خود بینیم و در رفتار و کردار و اندیشه نسبت به آنها خود را جای آنها قرار دهیم و بر این ملاک رفتار اجتماعی خویش را پایه گذاری کنیم. آنچه گفته شد تصویری از یک ارتباط سالم اجتماعی و متعادل بین انسانهاست ولیکن این خطر از ناحیه نفس خود و دیگران وجود دارد که چنین تصویر زیبایی از روابط اجتماعی و حسن معاشرت را بر هم زنند و عنان هدایت را از دست انسان خارج سازد و اوضاعی پیش آورد که خلاف خواسته قلبی ماست تا این عدالت اجتماعی و رابطه متعادل انسان ها را حفظ و نگهداری کند. برقرار کردن روابط از نیازهای اجتماعی هر انسان است. حتی می توان گفت که ظهور رفتار اجتماعی به همان ماه های اولیه زندگی نوزاد بر می گردد. زمانی که کودک لبخند اجتماعی اش را ظاهر می سازد به این طریق رابطه خود را با افراد خانواده برقرار می کند و این حرکات نوزاد با محیط روز به روز بیشتر می شود. در آغاز افراد که برای نوزاد به عنوان اجتماع شناخته می شوند محدود بود که شامل پدر و مادر کودک می شود اما این رابطه به مرور زمان گسترده تر شده و به افراد بیشتری عمومیت پیدا می کند.

دین و دینداری از جمله موضوعات مهمی است که علمای دینی همواره در مباحث مختلف آن را مورد بحث و بررسی قرار داده اند. از جمله علل گرایش به دین، نقش دین در زندگی فردی و جمعی لزوم دین و دینداری آثار اجتماعی دین از دیدگاه قرآن، بررسی انواع دینداری در بین دانشجویان، اما با بررسی های که نگارنده انجام داده تاکنون کتابی که به طور مستقل در زمینه تأثیری دینداری در ارتقای روابط اجتماعی با الهام قرآن نوشته نشده است. اگرچه این بحث در ضمن کتاب های مختلف به صورت پراکنده و غیر منسجم مطرح گردیده است. اما به طور عمیق و کاربردی صورت نگرفته است. لذا با بررسی های که نگارنده انجام داده کتاب هایی که ویژه تأثیر دین در جامعه می باشد مورد مطالعه قرار گرفت و همچنین در بحث های دینی کتاب هایی که با نگرش جنبه های اجتماعی و مردمی دین تحریر و نوشتار شده در این زمینه به عنوان

منابع مدنظر قرار گرفت بدین سبب کتاب‌ها، مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های زیر را مرتبط به این موضوع دانسته و مورد مطالعه قرار داده که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

آثار اجتماعی دین از دیدگاه قرآن کریم، این پژوهش شامل دو بخش است: بخش اول کلیاتی از آثار اجتماعی دین، نشانه‌های باور دینی در رفتار اجتماعی، بینش‌های دینی درباره زندگی اجتماعی، مبارزه دین با عقاید خرافی و گفتاری در اهمیت اجتماع، بخش دوم نقش دین در تحولات اجتماعی، دامنه تحولات ناشی از دین، مراحل تحول دینی، تغییرات در مقررات و قوانین و سیاست، دیدگاه دین در حکومت و هجرت و کارکردهای منفی دین.

بررسی الگوی دینداری از منظر قرآن و سنت.

براساس مبانی فوق فرضیه‌های تحقیق به صورت زیر خواهد بود:

- ۱- با توجه به اینکه انسان موجودی اجتماعی است روابط اجتماعی نیازهای فکری او را در مسائل اجتماعی پاسخگو خواهد بود.
- ۲- به طور کلی دین کمال انسانی را هدف قرار داده و در راستای آن ارتباط با طبیعت و هموعان را توجیه و تبیین می‌نماید.
- ۳- روابط نیکوی اعضای خانواده، اخوت دینی و انسان دوستی از نمونه عواملی است که در ساختار جامعه اثر فوق العاده‌ای دارد.
- ۴- قرآن با محور قراردادن مبدأ شناسی و یکتاپرستی که نسبتاً همه آیین‌های دینی را می‌تواند گرد خود آورد و ارجمندی اخلاق که نیاز بشریت را در حسن ارتباط فراهم می‌سازد ابعاد مختلفی را در حفظ روابط اجتماعی ارائه نموده است.

روش‌شناسی تحقیق:

روش پژوهش از نوع کتابخانه‌ای - اسنادی و گردآوری داده‌ها با رجوع به منابع علمی و از طریق یادداشت برداری صورت گرفته است. روش تجزیه و تحلیل نیز از نوع استفاده از تیپ‌سازی‌ها و یافتن الگوهای کلی موجود در متن داده‌هاست. همچنین از آنجا که هدف پژوهش بررسی رویکرد قرآن کریم نقش دینداری در ارتقای روابط اجتماعی مطلوب است تمامی تفاسیر مربوطه به آیات شریفه که ناظر بر شاخص‌های روابط اجتماعی و سایر متغیرهای تحقیق‌اند، جامعه آماری را تشکیل می‌دهند. بنابراین، با تکیه بر کتاب «المعجم المفهرس الالفاظ القرآن کریم» «فرهنگ‌های موضوعی» آیات مورد نظر استخراج شده است.

یافته ها:

نیازهای مادی و معنوی، انسان را به «زندگی اجتماعی» کشانده است. وی جهت بهره گیری از خدمات مادی و معنوی دیگران، نیازمند ارتباط با آنهاست و برای دوام ارتباط و زندگی جمعی، نیازمند ضابطه و قانونی در روابط اجتماعی است؛ چون بدون ضابطه و پایبندی به آن، شالوده زندگی اجتماعی از هم می پاشد و اجتماع از بین می رود، از این رو، توجه کردن و به کار بستن اصول حاکم بر روابط اجتماعی برای افراد در نهادهای مختلف اجتماعی امری ضروری است. و بر تمام اعضای جامعه است که از هنجارها و ارزش ها و قوانین که اساس جامعه را تشکیل می دهد، پیروی نمایند. روشن است که این اصول در ابعاد گوناگون جامعه و در حوزه های اقتصاد، سیاست، اجتماع و فرهنگ تبلور دارد. قرآن کریم که لفظ و معنای آن از سوی خداوند به بشر ارزانی شده و پیامبر اکرم (ص) و خاندان پاکش (ع) که به نیکی به جهان جان آدمی آشنا بوده اند و به خوبی مسیر تکامل و کمال را می دانسته اند، راهکارهایی را برای بهتر زیستن فراروی بشریت نهاده اند؛ از این رو بر این باوریم که آموزه های قرآنی و حدیثی منشور چگونه زیستن است و اصول و ارزش های درونی و رفتاری را جهت برقراری روابط اجتماعی مؤثر و کمال یافته به بشر پیشکش نموده اند. در این بخش تمامی مؤلفه های روابط اجتماعی و آیات از دیدگاه قرآن طی جداول زیر آورده شده است:

جدول شماره (۱): مؤلفه های روابط اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم

ردیف	مؤلفه	شرح مختصر
۱	برادری و اخوت ایمانی	جامعه بشری از همگرایی ها و همبستگی های متنوعی برخوردار است که در میان آن پیوند اخوت و برادری در جامعه ایمانی استوارترین آنهاست. این پیوند که از ایمان سرچشمه می گیرد و در سطوح مختلف زندگی اجتماعی گسترش می یابد، در قرآن و به دنبال آن در سیره پیشوایان دینی نمودی ویژه دارد و برای استوارسازی روابط اجتماعی بر پایه ایمان و تحقق پیوند برادری، راه هایی کارساز و کارآمد را برایش ارائه می کند.
۲	ایمان	یکی از مؤلفه های روابط اجتماعی، ایمان است. تا ایمان در دل آدمی ریشه نگیرد میوه شیرین اخوت و روابط انسانی به ثمر نمی نشیند. ایمان است که دل ها را به یکدیگر مهربان می کند و بذر دوستی و عشق و محبت به یکدیگر را در دل ها می افشاند و جامعه ایمانی را بر هدف واحد و موضوع مشترک گرد می آورد، چرا که ایمان نوری است روشن بخش که هم هدف را روشن می سازد.
۳	همگرایی	قرآن از روح همگرایی در جامعه ایمانی خبر می دهد و هرگونه کناره گیری و عزلت نشینی را نادرست و ناپسند می داند و با ارائه راهکارهایی مؤثر، از همگان خواسته است تا فعالانه، در جامعه حضور یابند و در یافتن جامعه ای ممتاز از هیچ کوششی دریغ نورزند. فرامین «صابروا و رابطوا» ایستادگی ورزید و مرزها را نگهداری کنید، «انفقوا فی سبیل الله» در راه خدا انفاق کنید «اننا المؤمنون اخوه فاصلحو بین اخویکم» در حقیقت مؤمنان با هم برادراند، پس میان برادرانتان را سازش دهید.
۴	دوستی و مواسات	یکی از مؤلفه های روابط اجتماعی در قرآن، دوستی مسلمانان و مواسات اهل ایمان با یکدیگر است. زیرا به استناد آیه «... رحماء بینهم» (فتح، آیه ۲۹). دوستی و مهرورزی به دیگران از ویژگی های اهل ایمان است. امام صادق (ع) می فرماید: «لازمه این

<p>مهربانی، دوستی و مواسات در میان اهل ایمان است» (کلینی، ۵۱۴۰۴. ق، ص ۱۷۵). آن حضرت در جای دیگر می‌فرماید: «ان من حق المؤمنین علی المؤمن له فی صدره و المواساه له فی ماله» (کلینی، ۵۱۴۰۴. ق، ص ۱۷۱). پیشوایان ما در تأکید بر ضرورت دوستی و مواسات در میان مسلمانان، گاه مواسات را نشانه کمال ایمان می‌دانند و گاه کوتاهی در مواسات را نشانه بیرون شدن از ولایت خدا و خیانت به خدا، رسول و جامعه ایمانی معرفی کردند (مجلسی، ۵۱۴۳۰. ق، ص ۱۸۲).</p>		
<p>امام صادق (ع) فرمود: «المؤمن اخو المؤمن کالجسد الواحد، ان اشتکی؟؟ منه وجد الم ذلک فی حائر جسده» (مجلسی، ۵۱۴۳۰. ق، ص ۱۶۶). مؤمن برادر مؤمن است مانند پیکری واحد، که هرگاه عضوی از آن به درد آید دیگر اعضای آن نیز دردمند می‌گردد.</p>	<p>وحدت و انسجام</p>	<p>۵</p>
<p>اصل روابط اجتماعی که تجلی جامعه‌ای نمونه و آرمانی است، از جایگاه خاص و اهمیتی ویژه برخوردار است. در این بخش به یک نمونه اشاره می‌شود: هر چند برادری تنها در سایه ایمان انجام می‌یابد و تا ایمان نباشد، اخوت ایمانی شکل نمی‌گیرد، گاه کمال یعنی ایمان که بستری مناسب برای شکل‌گیری و گسترش اخوت است بسته به برقراری اخوت و دوستی میان برادران ایمانی است چنان‌که پیامبر اکرم (ص) فرمود: «لا یکمل عبد حقیقه الایمان حتی یجیب أخاه» (مجلسی، ۵۱۴۳۰. ق، ص ۲۳۶). «هیچ بنده‌ای حقیقت ایمان را کامل نمی‌کند مگر آن که برادرش را دوست دارد.»</p>	<p>جایگاه</p>	<p>۶</p>
<p>(وَأمرهم شوری بینهم) (شوری/۳۸). یعنی هیچ‌یک از مسلمانان استبداد به رأی ندارند بلکه برای رسیدن به حقیقتی که به نفع آنها و زندگی پیرامون آنهاست، به عنوان یک روش علمی حکیمانه، با دیگران مشورت می‌کنند.</p>	<p>مشورت</p>	<p>۷</p>
<p>حضرت امام جعفر صادق (علیه السلام) در سخنان خود می‌فرماید: «وَعَفْو»</p>	<p>عفو</p>	<p>۸</p>

<p>اعْتَفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ كَمَا أَنْتَ تُجِبُّ أَنْ يُعْفَى عَنْكَ؛ از کسی که به شما ستم کرده است گذشت کنید، همان‌طور که دوست دارید دیگران از شما گذشت کنند.</p>		
<p>انسان هایی که در هنگام غضب افراط می کنند و از حد و مرز ایمان بیرون می روند. این گونه اشخاص همواره گرفتار اعمال ناپسند خود هستند و بسا که پشیمانی هم سودی به حال شان نخواهد داشت. همچنین افرادی که اساساً خشمگین نمی شوند و اصلاً قوه غضبیه خود را به کار نمی گیرند و در جاهایی که حتی شرع و عقل هم برای آنان عصبانیت را لازم دانسته است، به هیچ وجه حرکتی ندارند. اینان نه تنها عملی ناپسند و زشت انجام می دهند، بلکه از افراد عصبانی بدترند و افرادی بی غیرت و بی هویت تلقی می شوند.</p>	کظم و غیظ	۹
<p>«انَّ أكرمكم عند الله أتقكم» شریف و کریم ترین شما نزد خدا باتقواترین شماست (حجرات / ۱۳). «ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا»؛ پس از ورود همه در دوزخ، ما افرادی را که خدا ترس و با تقوا بوده اند، از جهنم نجات خواهیم داد و ستمکاران را فروگذاریم تا در آن آتش به زانو درافتند (مریم / ۷۲).</p>	تقوا	۱۰

جدول شماره (۲): آیات مربوط به روابط اجتماعی در قرآن کریم

ردیف	آیات	سوره	ترجمه فارسی
۱	يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (۱۳)	حجرات	ای مردم ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست بی تردید خداوند دانای آگاه است (۱۳)
۲	وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا (۵۴)	فرقان	و اوست کسی که از آب بشری آفرید و او را [دارای خویشاوندی] نسبی و دامادی قرار داد و پروردگار تو همواره تواناست (۵۴)
۳	أَهُمْ يَفْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سَخِرِيًّا وَرَحِمْتَ رَبُّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ (۳۲)	زخرف	آیا آنانند که رحمت پروردگارت را تقسیم می‌کنند ما [وسایل] معاش آنان را در زندگی دنیا میانشان تقسیم کرده‌ایم و برخی از آنان را از [نظر] درجات بالاتر از بعضی [دیگر] قرار داده‌ایم تا بعضی از آنها بعضی [دیگر] را در خدمت گیرند و رحمت پروردگار تو از آنچه آنان می‌اندوزند بهتر است (۳۲)
۴	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (۲۰۰)	آل عمران	ای کسانی که ایمان آورده‌اید صبر کنید و ایستادگی ورزید و مرزها را نگهبانی کنید و از خدا پروا نمایید امید است که رستگار شوید (۲۰۰)
۵	الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ	بقره	پرهیزکاران کسانی هستند که به غیب

<p>آن چه از حس پوشیده و پنهان است ایمان می آورند و نماز بپا می دارند و از تمام نعمت ها و مواهبی که به آنان روزی دادیم انفاق می کنند و آنان که به آن چه بر تو نازل شده ، و آن چه پیش از تو بر پیامبران پیشین نازل گردیده ایمان می آورند و به رستاخیز یقین دارند آنان بر طریق هدایت پروردگارشانند و آنان رستگارانند (۵-۳)</p>		<p>الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ * وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ * أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (۵-۳)</p>	
<p>اگر صدقه‌ها را آشکار کنید، این، کار خوبی است، و اگر آن را پنهان دارید و به مستمندان بدهید، این برای شما بهتر است؛ و بخشی از گناهانتان را می‌زداید، و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است (۲۷۱).</p>	بقره	<p>إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (۲۷۱)</p>	۶
<p>و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خود یاد کنید آنگاه که دشمنان [یکدیگر] بودید پس میان دل‌های شما الفت انداخت تا به لطف او برادران هم شدید و بر کنار پرتگاه آتش بودید که شما را از آن رهانید این گونه خداوند نشانه‌های خود را برای شما روشن می‌کند باشد که شما راه یابید (۱۰۳)</p>	آل عمران	<p>وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَأذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (۱۰۳)</p>	۷
<p>و چون کسانی باشید که پس از آنکه</p>	آل عمران	<p>وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا</p>	۸

<p>دلایل آشکار برایشان آمد پراکنده شدند و با هم اختلاف پیدا کردند و برای آنان عذابی سهمگین است (۱۰۵)</p>		<p>مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۰۵)</p>	
<p>کسانی که دین خود را پراکنده ساختند و فرقه فرقه شدند تو هیچ گونه مسؤول ایشان نیستی کارشان فقط با خداست آنگاه به آنچه انجام می دادند آگاهشان خواهد کرد (۱۵۹)</p>	<p>انعام</p>	<p>إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أُمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (۱۵۹)</p>	<p>۹</p>
<p>در حقیقت مؤمنان با هم برادرند پس میان برادرانتان را سازش دهید و از خدا پروا بدارید امید که مورد رحمت قرار گیرید (۱۰)</p>	<p>حجرات</p>	<p>إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۱۰)</p>	<p>۱۰</p>
<p>و از خدا و پیامبرش اطاعت کنید و با هم نزاع نکنید که سست شوید و مهابت شما از بین برود و صبر کنید که خدا با شکیبایان است (۴۶)</p>	<p>انفال</p>	<p>وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ (۴۶)</p>	<p>۱۱</p>
<p>ای کسانی که ایمان آورده‌اید حرمت شعایر خدا و ماه حرام و قربانی بی نشان و قربانیهای گردن‌بنددار و راهیان بیت الحرام را که فضل و خشنودی پروردگار خود را می طلبند نگه دارید و چون از احرام بیرون آمدید [می توانید] شکار کنید و البته نباید کینه تیزی گروهی که شما را از مسجد الحرام باز داشتند شما را به تعدی وادارد و در نیکوکاری و</p>	<p>مائده</p>	<p>يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجْلُوْا شِعَابَ اللَّهِ وَلَا الشُّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَنْتَعُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَن صَدَّقْتُم مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أُن تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (۲)</p>	<p>۱۲</p>

<p>پرهیزگاری با یکدیگر همکاری کنید و در گناه و تعدی دستیار هم نشوید و از خدا پروا کنید که خدا سخت کیفر است (۲)</p>		
<p>و اگر کسی را در آن نیافتید پس داخل آن مشوید تا به شما اجازه داده شود و اگر به شما گفته شد برگردید برگردید که آن برای شما سزاوارتر است و خدا به آنچه انجام می‌دهید داناست (۲۸)</p>	نور	<p>فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (۲۸)</p>
<p>و چون از فرزندان اسرائیل پیمان محکم گرفتیم که جز خدا را نپرستید و به پدر و مادر و خویشان و یتیمان و مستمندان احسان کنید و با مردم [به زبان] خوش سخن بگویید و نماز را به پا دارید و زکات را بدهید آنگاه جز اندکی از شما [همگی] به حالت اعراض روی برتافتید (۸۳)</p>	بقره	<p>وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ (۸۳)</p>
<p>و باردار شد سستی بر روی سستی و از شیر باز گرفتنش در دو سال است [آری به او سفارش کردیم] که شکرگزار من و پدر و مادرت باش که بازگشت [همه] به سوی من است (۱۴)</p>	لقمان	<p>وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ (۱۴)</p>
<p>و پروردگار تو مقرر کرد که جز او را مپرستید و به پدر و مادر [خود] احسان کنید اگر یکی از آن دو یا هر</p>	اسراء	<p>وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا</p>

<p>دو در کنار تو به سالخوردگی رسیدند به آنها [حتی] اوف مگو و به آنان پرخاش مکن و با آنها سخنی شایسته بگوی (۲۳)</p>		<p>أَفْ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا (۲۳)</p>	
<p>و به انسان سفارش کردیم که به پدر و مادر خود نیکی کند و [لی] اگر آنها با تو درکوشند تا چیزی را که بدان علم نداری با من شریک گردانی از ایشان اطاعت مکن سرانجامتان به سوی من است و شما را از [حقیقت] آنچه انجام می‌دادید باخبر خواهم کرد (۸)</p>	<p>عنکبوت</p>	<p>وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهِدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (۸)</p>	<p>۱۷</p>
<p>و با آنچه خدایت داده سرای آخرت را بجوی و سهم خود را از دنیا فراموش مکن و همچنانکه خدا به تو نیکی کرده نیکی کن و در زمین فساد مجوی که خدا فسادگران را دوست نمی‌دارد (۷۷)</p>	<p>قصص</p>	<p>وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (۷۷)</p>	<p>۱۸</p>
<p>در حقیقت خدا به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد و از کار زشت و ناپسند و ستم باز می‌دارد به شما اندرز می‌دهد باشد که پند گیرید (۹۰)</p>	<p>نحل</p>	<p>إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۹۰)</p>	<p>۱۹</p>
<p>و مثل (صدقات) کسانی که اموال خویش را برای طلب خشنودی خدا و استواری روحشان انفاق می‌کنند،</p>	<p>بقره</p>	<p>وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ</p>	<p>۲۰</p>

<p>همچون مثل باغی است که بر فراز پشته‌ای قرار دارد (که اگر رگباری بر آن برسد، دو چندان محصول برآورد، و اگر رگباری هم بر آن نرسد، باران ریزی (برای آن بس است)، و خداوند به آنچه انجام می‌دهید بیناست (۲۶۵).</p>		<p>أَكَلَهَا ضِغْفَرَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِيبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (۲۶۵)</p>	
<p>هنگامی که روز قیامت می‌شود ندا دهنده ای صدا می‌زند هر کس اجر او بر خدا است وارد بهشت شود، گفته می‌شود چه کسی اجرش بر خدا است؟ در پاسخ می‌گویند: کسانی که مردم را عفو کردند، و آنها بدون حساب داخل بهشت می‌شوند (۴۰).</p>	شوری	<p>إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٌ مَنْ كَانَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ فَلْيَدْخُلِ الْجَنَّةَ فَيَقَالَ مَنْ ذَا الَّذِي أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، فَيَقَالُ الْعَافُونَ عَنِ النَّاسِ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۴۰)</p>	۲۱
<p>و خشم خود را فرو می‌برند و از خطای مردم در می‌گذرند و خدا نیکوکاران را دوست دارد (۱۳۴)</p>	آل عمران	<p>وَ الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (۱۳۴)</p>	۲۲

نتیجه گیری:

در این تحقیق قصد ما این بود که نگاه اسلام به روابط اجتماعی را از منظر قرآن مورد بررسی قرار دهیم. همان طور که قبلاً ذکر کردیم دین با تعهد و حس مسئولیتی که در دینداران نسبت به هموعان و افراد اجتماع ایجاد می‌کند، بذر صلح، صفا، محبت و علاقه نسبت به یکدیگر و هموعان را در دل آنان ایجاد می‌کند و موجب می‌شود تا زندگی فردی و روابط اجتماعی سالم و کانون خانواده گرم و صمیمی گردد. در نتیجه محیط اجتماعی، بهشت برین و سرشار از نشاط، اعتماد و انس و علاقه می‌گردد. این حقیقتی است که در تاریخ اسلام به تجربه اثبات شده و تحسین و شگفتی دیگران را نیز برانگیخته است راز این حقیقت را چنانکه در خلال مباحث گذشته اشاره شد باید در

نفوذ معنوی دین اسلام و تعالیم آسمانی آن و نیز دستورات و مواعظ انسان ساز جستجو کرد.

همانطور که قبلاً ذکر شد گرایش به اجتماع یکی از ویژگی های انسان است که به اعتقاد بعضی ریشه در آفرینش او دارد، چنانکه درباره آن گفته اند: «الانسان مدنی بالطبع» و به اعتقاد بعضی، انگیزه آن جبر و اضطرار است، همچنان که گروهی دیگر منشأ آن را عقل و تدبیر دانسته و گفته اند: انسان با قدرت حسابگری به اینجا رسیده که در مشارکت و همکاری اجتماعی بهتر می تواند از مواهب زندگی برخوردار شود. آنچه از آیات قرآنی بر می آید این است که اجتماعی بودن انسان در متن خلقت و آفرینش او پی ریزی شده است، هرچند ضرورت های حیاتی انسان و تأمین حوائج او از طریق اجتماع را نیز نمی توان نادیده گرفت، برای مثال آیه «یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلناکم شعوبا و قبائل لتعارفوا...» (حجرات، آیه ۱۳). چنین استفاده می شود که انسان به گونه ای آفریده شده که به صورت گروه های مختلف ملی و قبیله ای درآید و با انتساب به ملیتها و قبیله ها، بازشناسی که شرط لاینفک زندگی اجتماعی است، صورت پذیرد. برخلاف پاره ای از مکاتب که تنها به فرد یا جامعه، به تنهایی توجه نموده و نقش دیگری را نادیده گرفته اند، اسلام با ارزش نهادن به «فرد» و «جامعه» و با توجه به نقش و تأثیر متقابل آنها، از یک سو به پرورش شخصیت افراد و ایجاد تعادل میان نیروها و استعدادهای آنان می پردازد و به اهداف مشترک انسانی همسویی می بخشد و از سویی دیگر، نقش محیط و روابط را محفوظ داشته و با ایجاد شرایط مناسب اجتماعی و تعادل بخشیدن به نیروهای گروهی، زمینه رشد فردی و جمعی را در ابعاد مادی و معنوی فراهم می سازد.

پیشنهادات

با توجه به نتایج به دست آمده می توان به برخی پیشنهادها در این زمینه اشاره کرد: با توجه به این که در قرآن کریم بر نهاد خانواده به عنوان یکی از عوامل مقوم روابط اجتماعی تأکید شده است پیشنهاد می شود که برنامه ریزی های دقیقی با رویکرد اجتماعی از قبیل پرورش شخصیت فرزندان، حفظ روحیه اعتماد به نفس اعضای خانواده، پرهیز از کینه و انتقام جویی، نگرش مثبت نسبت به خود و دیگران، احترام گذاشتن به دیگران و ... در این زمینه صورت گیرد.

تأکید قرآن بر جمع‌گرایی می‌تواند برای حفظ روحیه جمعی در جوامعی که دستخوش تحولات فردگرایانه هستند تأثیر گذار باشد. لذا، پیشنهاد می‌شود که تصمیم‌گیران جامعه نسبت به خطرات گسترش فردگرایی در جامعه دقیق باشند و برنامه‌های مدون‌تری برای جایگزینی روحیه جمعی داشته باشند.

اعتماد، یکی از مؤلفه‌های مهم از دید قرآن برای حفظ روابط اجتماعی است. از همین زاویه جوامع دستخوش تهدیدات بسیاری هستند. پیشنهاد می‌شود برنامه‌های اعتمادافزا در جامعه گسترش یابد.

با توجه به اهمیت قرآن بر ایجاد روابط جمعی توصیه می‌گردد تا بر اساس دستور قرآن عالی‌ترین سطح و شیوه‌ی ارتباط اجتماعی بین مسلمانان شکل بگیرد. که در این خصوص می‌توان به رعایت اصل تقوی اشاره نمود. "افراد مسلمان شایسته است هر گونه روابط اجتماعی خود را با تکیه بر اصل تقوای الهی بنیان گذارند. در این اصل می‌توان به مواردی از قبیل امانت‌داری، رازداری اشاره کرد".

روابط اجتماعی مبتنی بر کنش‌های متقابل میان افراد و جامعه است. در مورد این موضوع می‌توان به آداب معاشرت مومنان و حسن سلوک آن‌ها اشاره داشت. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود» روابط سالم اجتماعی، به عنوان یک عامل رهایی از خسران و دست‌یابی به رستگاری در محور آموزه‌های قرآنی قرار می‌گیرد و معاشرت با دیگران و روابط سالم افراد با یکدیگر از جایگاه مهم و اساسی در زندگی بشر برخوردار می‌شود.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه محمد مهدی فولادوند، انتشارات اسوه، قم، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، بی جا، نشر لقمان، چاپ اول، ۱۳۷۹
- ♦- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۲)، تفسیر موضوعی قرآن مجید، قم: مرکز نشر فرهنگی رجاء، چاپ اول.
- ♦- محمد مهدی فولادوند، ترجمه قرآن کریم، قم: انتشارات اسوه.
- ♦- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۱ ه.ق)، الفروع من الکافی، تصحیح، علی اکبر غفاری، بیروت، دار صعب: دارالتعاریف، چاپ سوم.
- ♦- کوزر، لوئیس آلفرد (۱۳۸۷ ه.ش)، زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناختی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- ♦- مجلسی، محمدباقر (۱۴۳۰ ه.ق)، بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی، مؤسسه الوفاء، چاپ دوم.
- ♦- هارجی اون، ساندرز، کریستن، دیکسون، دیوید (۱۳۸۶)، مهارت های اجتماعی در ارتباطات میان فردی، ترجمه مهرداد فیروزبخت، تهران: انتشارات رشد.
- ♦- همیلتون، ملکم (۱۳۶۹)، جامعه شناسی دینی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ♦- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۳)، اخلاق در قرآن، تحقیق و نگارش محمدحسین اسکندری، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره).
- ♦- متقی هندی (۱۴۰۵ ه.ق)، کنزالاعمال، بیروت: مؤسسه الرساله.